

БИТИ СОЦИОЛОГ...

(Разговор Драгана Тодоровића са Драгољубом Б. Ђорђевићем)

ДТ: *Поштовани професоре Ђорђевићу, примећујем да нисте баш радо прихватили овај разговор који би требало да колико-толико осветли Ваш „лик“ и Ваше дело, и то у време неколико јубилеја. Шта је пресудило да напоскон пристанете?*

ДБЂ: Иако смо Ви и ја деценијски сарадници, надам се и пријатељи, нећу Вас зачудити податком да сам преломио пре месец-два размишљајући над *танком*¹ Драгана Ј. Ристића:

*нижу се године:
стигло је време
свођења рачуна –
све маске су скинуте
разголићен очајавам*

Вама је познато да у својим студијама и чланцима каткад изненадим читаоце пренесом и хаикуа, ценећи прецизност хаиђина.² Да, песник као да је недвосмислено описао моју ситуацију: надошла старост, мерим животне и професионалне успехе и промашаје, образине падају, мировина је пред вратима; једино, иако разголићен, не очајавам. (Напунио сам 65 година живота и 40 непрестаног рада на Машинском факултету Универзитета у Нишу; 40 лета је прошло од магистрирања, а 36 од одбране докторске дисертације; изабран сам за редовног професора 1994, да бих од 1995. до дана-дањег био шеф Катедре за друштвене науке на споменутој институцији.) Премда је заистински убитачан ерски афоризам Милана Никитовића: „Живот је као струја: прва фаза – детињство, друга фаза – школовање, трећа фаза – рад, у пензији вас сматрају нулом... Следује уземљење!“

ДТ: *Рођени сте 1954. у Доњем Комрону, онда сеоцету на ободу Ниша, сада красном приградском насељу. Знам за Вашу везаност за родно место! Какво је Ваше социјално порекло?*

¹ Танка (на јапанском значи „кратка песма“) – петостишје без риме (метрички образац: 5-7-5-7-7 слогова), 1300. година стари јапански књижевни жанр, стари назив ВАКА (на јапанском „јапанска песма“); прве књиге танки (вака) у Србији објављене тек почетком деведесетих година 20. века.

² Интересантно да је то увидео и идол ми из младости – Џон Ленон (Lennon): „Недавно сам у Јапану наишао на хаику и мислим да је он баш фантастичан. Јасно је да кад у свом уму одбаците читаву област илузија, остављена вам је величанствена прецизност (Ленон 2018, 21).“

ДБЂ: „Да ли због носталгичне интимности измаштаног села и варошице...“ (А. Кишјухас) или нечег трећег, непоправљив сам Доњокомренац јер је Доњи Комрен мој Макондо, и из њега ни физички, камоли духовно, „нисам изашао ни данас“. Додуше, последњих година зими се због парног грејања селим на Византијски булевар, а чим процветају висибаве, ето мене назад, понад Константинове вароши. Најмилији – баба Христина Гила и деда Стеван, мајка Верка и отац Бранко Црни, стрина Видоска и стриц Марко – макар су, већином, зашли с оне стране, и данас су моје разуђено Ја; парафразирам песника Драгана Хамовића.³ Потичем из занатско-пољопривредне породице, која је од 70-их истеклог века доста материјално напредовала тако да од тада нисам никада ни у чему оскудевао.

Стрепим од неминовности да, кад биолошки нестанем, мој од родитеља⁴ наслеђени посед не доживи судбину коју сведено опеваше Драгослав Манић Форски (2018, 30), Вид Вукасовић (2018, 43) и Миња Илијева (2018, 13):

Форски	Вукасовић	Илијева
<i>Кућа голема</i>	<i>напуштени дом –</i>	<i>Миришу дуње</i>
<i>Ал на оцак чур нема</i>	<i>крупне пахуље падају на</i>	<i>на ормару – деда се смеши</i>
<i>Цела опустела</i>	<i>хладан димњак</i>	<i>са старе слике</i>

Свестан сам да је урбана револуција, у руралном простору се истовремено одвијајући са „цивилизацијском“, забацила село и сељаштво у свеопшти запећак. Понегде је градско „гротло“ просто прогутало и збрисало сеоску „идилу“. Хоће се рећи да у искључивом испољавању тог дешавања, у изразито развијеним земљама касног капитализма, будућност села и сељаштва јесте извесна: они нестају. У Северној Америци, на пример, већ немамо село и сељаштво у њиховом традиционалном поимању. Речју, села копне а градови бујају. Има, ипак, деломнице истине и правде у ономе што вели Герт Буленс (Buelens): „Што више свет, под утицајем економске и културне глобализације, постаје 'глобално село', то више његови житељи желе осећај блискости и сигурности стварног, старинског села“ (Вулићевић 2019в, 4).

ДТ: *И ја сам завршио два разреда основне школе у Доњем Комрену, у згради у којој сте и Ви давно били ђачић, али не и у школи истог назива. Знам да сте врло сврзани за тај период и да га час по час евоцирате и пишете о њему.*

³ „А у срцу тога простора лежи двориште покрај реке Рибнице, пуно разних воћака и других засада и од речне стране заклоњено моћним ораховим стаблима. А око мене бића која ми се радују и која ме штите, безусловно. Они су и данас моје разуђено Ја, макар су, већином, зашли с оне стране. Из тога дворишта, изнутра, нисам изашао ни данас (Димитријевић 2019, 53).“

⁴ А „прадеда долази ноћу“ – подсећа Божидар Зечевић.

ДБЂ: Како се тога сетисте? Ви желите да прострем живот испред Вас? Да, имао сам ту привилегију, и на њу сам поносан, да с почетка шездесетих исчезлог века, школске 1960/61, будем првак у последњем годишту самосталности школице „Сава Ковачевић“, јер већ као ученик трећег разреда ишао сам званично у ОШ „Вук Караџић“, смештену у новцијатој згради код главне аутобуске станице, тик уз Нишку тврђаву, односно наслоњену на свима знане шанчеве. Носила је за то време, владајућу идеологију и важећи састав вредности име за дику: *Сава Ковачевић*. Нон-стоп је потискивана – пасторче остаје увек пасторче – па тако и она бива гурнута и запостављена, да би ето, као да је уклета, доживела невесели крај, горку судбину да се угаси. Учитељица Љубинка Буба Миловановић – удато Динић, изистинска лепотица, витка црнокоса девојка, бар за мене налик Натали Вуд (Wood), ондашњој диви, учила ме сва четири разреда. За неког ко се, попут мене, са прашњавог друма, преко калдрме, померио на бетон Ниша,⁵ живот је најмања непознаница. Али се најрадије сећа почетака, сеоске путинке и детињства. „Тај загонетни део живота“ – штоно рече Светлана Велмар-Јанковић – покушавам да одгонетнем и сећањем на учитељицу Бубу. Њој сам се одужио у драгом ми социолошком есеју с насловом, римованим каламбуром: *Берт Ланкестер и Натали Вуд, учитељица Љубинка и врбов прут*.⁶

ДТ: *Похађали сте угледну нишку школу „Светозар Марковић“, множина је зове и „Гробарска“ гимназија. Шта бисте издвојили из тог средњошколског образовања?*

ДБЂ: Ух, толико тога – то ми је, уз студирање, најлепше доба. Пошто сам био на друштвено-језичком смеру, очекивано је да су ми ишли предмети попут филозофије, логике, социологије и психологије. Матурирао сам на филозофији с радом „Проблем праелемента у старогрчкој филозофији“ код наставника Радомира Раке Томовића – био ми је и разредни старешина и просто ме обожавао, малкице и фаворизовао. (Касније смо се срели као колеге на магистарским студијама на Филозофском факултету, слушали предавања и заједно полагали испите; било ми је непријатно и због тога што сам пре свог професора одбранио магистарску тезу.) Дакако да је утицала и Гордана Вељовић,⁷ лепа професорка социологије,

⁵ Људи би требало да се барем привремено измeste из родног станишта. Добрица Ерић изјављује: „Треба свако једном да оде да би са неког другог места, са мало веће удаљености, сагледао свој завичај. Док не видимо и не упознамо родна места других људи, а самим тим и друге људе, не можемо схватити колико је лепо и важно наше родно место и шта нам оно значи. Од тог тренутка већ почињемо другачије да мислимо и да се враћамо својим коренима и својим изворима, макар само духовно“ (Вулићевић 2019б, 19).

⁶ У: Ђорђевић, Драгољуб Б. Сазревање предграђа: социолошки есеји о Доњем Комрену и Доњокомренцима, 67–74. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015а.

⁷ Била је у сенци мужа Милорада Вељовића Шпаје, диригента Академског хора Студентског културног центра Универзитета у Нишу.

која ме је водила из одељења у одељење да бих читао саставе на низ социолошких тема. (Можда сам једино био талентованији фудбалер, кажу најбољи у ширем крају. У четвртом разреду доживео сам повреде – истовремено тежак прелом десне ноге и угануће оба скочна зглоба – тако да нисам похађао наставу у другом полугодишту и на матурској прослави ходао сам испомагајући се шпацирштоком.) Живот је тако удесио да прво издање уџбеника *Социологија forever* објавим 1996. у аранжману своје „Гробарске“ школе. И бивши ђак се скромно одужи установи која му је пружила солидно образовање и определила професију.

ДТ: *Били сте студент друге генерације (1972–1976) Групе за социологију на новооснованом Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Опишите нам то „херојско доба“.*

ДБЂ: Катедра је, као друга у Србији, установљена под називом *Социологија културе и образовања* и тако била профилисана с ниском филозофских и културолошких дисциплина, којих није било на другим студијама социологије: Филозофија, Логика, Историја културе и цивилизације, Културна антропологија, Естетика, Социологија уметности, Социологија васпитања и образовања, Социологија морала, Социологија масовних комуникација, Социологија сазнања... Касније се од тога одустало, мада ни данас не могу да уђем у траг разлогу такве одлуке.

Плејада врхунских професора, којима би се подичио икоји европски универзитет и чија имена с дубоким поштовањем наводим азбучним редом – Штефица Бахтијаревић и Вуко Павићевић (Социологија религије), Манојло Глушчевић (Културна антропологија), Владимир Гоати (Социологија политике), Милан Дамњановић (Историја културе и цивилизације), Глигорије Зајечарановић (Логика), Данило Ж. Марковић (Социологија рада), Владимир Милановић (Историја социолошких теорија), Анђелка Милић (Социологија породице), Илија Станојчић (Општа социологија), Сретен Петровић (Социологија уметности и Естетика), Александар Тодоровић (Социологија културе и Социологија масовних комуникација), Јован Ђирић (Социологија насеља и Демографија), Сергеј Флере (Социологија образовања и васпитања), Миодраг Цекић (Социологија морала и Увод у филозофију) и Ђуро Шушњић (Методологија социолошких истраживања и Социологија сазнања)⁸ – наговарала нас је на социологију као критичку и хуманистичку науку без које није могуће уредити заједницу с људским ликом.

Из прве две-три генерације или, у бољем случају, из тог „херојског доба“ испилио се највећи број асистената, касније доктора наука и професора на Катедри и на осталим нишким и српским факултетима. Час је да их

⁸ Јован Петровић (Политичка економија), Миљко Јовановић и Борислав Првуловић (Српски језик), Стојан Цмелић (Социјална психологија), Лидија Вучић (Педагошка психологија), Јован Парлић (Педагогија), Љубисав Данковић (Статистика), Ернест Мезга (ОНО и ДСЗ).

поменем: Милан Антић,⁹ Никола Божиловић,¹⁰ Зоран Димитријевић,¹¹ Драгољуб Б. Ђорђевић, Богдан Ђуровић,¹² Драган Жунић, Наталија Жунић,¹³ Ђокица Јовановић, Зоран Јовановић,¹⁴ Андон Костадиновић,¹⁵ Мирјана Рајшић Крстовић,¹⁶ Миодраг Миленковић,¹⁷ Миомир Наумовић,¹⁸ Ненад Поповић,¹⁹ Драгана Стјепановић Захаријевски.²⁰ (Да се не поверује, сем моје маленкости, они су сви у заслуженој мировини.) Гледано из садашњице, од тога је битније да су се студије социологије уписивале из ентузијазма и изворних побуда, да се „тврдо“ учило и много читало – критеријуми су били високи, а наставници врло захтевни – али су се дипломирани социолози сви од реда убрзо запошљавали у образовању, државним органима, локалним самоуправама и културним институцијама, средствима за масовно преношење порука и у великим индустријским компанијама.

ДТ: Ви дакле од 1972. пажљиво пратите колеге и њихове домете. Да ли се усуђујете да процените и издвојите најуспешније?

ДБЂ: Како да не! Јер то годинама чиним у неформалној атмосфери и без обзира што ћу некога изоставити, док ће се поједини богами и наљутити. Држим до тога да су „Трупалске шуме“, што је метафора за прекорачивање нишког атара и успешност барем у балканском социолошком раму, прешли Љубиша Митровић, Драган Жунић и Ђокица Јовановић. Међу њима је најприлежнији и најплоднији др Митровић, професор емеритус – не заборавимо да је то у српској социологији још само Марија Богдановић – писац на десетине књига, студија и монографија, аутор на стотине научних радова, руководилац неколико републичких пројеката, органи-

⁹ Рано преминули редовни професор Медицинске социологије на Медицинском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁰ Истакнути редовни професор Социологије културе на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹¹ Асистент из Социологије образовања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, веома брзо напустио намештење.

¹² Асистент из Социологије културе и морала и Професионалне етике инжењера на Машинском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹³ Доценткиња Социологије на Правном факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹⁴ Редовни професор комуниколошких дисциплина на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији; предавао и на Учитељском факултету у Врању.

¹⁵ Редовни професор Социологије на Шумарском и Техничком факултету (Бор) Универзитета у Београду, у пензији.

¹⁶ Ванредни професор Социологије масовних комуникација на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹⁷ Преминули асистент из Социологије сазнања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁸ Преминули редовни професор Социологије насеља на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁹ Асистент из Методологије социолошких истраживања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

²⁰ Редовна професорка Социологије породице на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

затор бројних међународних конференција, који је однеговао и за собом оставио пет-шест наследника, асистената, доцената и ванредних професора. Општи социолог у класичном значењу тога појма, широког замаха и знања, занимајући се глобалним, светским друштвом, доследно се придржава и истрајава на критичком послању нашег позива. Иако му је ту и тамо продукција неуједначена, а час по час на површину избија идеолошко опредељење, непрестано се хвата у коштац с горућим проблемима савременог човечанства, бави се, рекао би Питер Бергер (Berger), „крупним питањима“ у међународним оквирима (ни мање ни више него 'светским системима')“; и по томе му нема премца међу данашњим српским социолозима.

Драган Жунић је најталентованији! Широко образован, рекло би се – ерудита, с јаком филозофском потком, асистент и ђак професора Сретен Петровића, носилац почасног доктората и разних награда, предавао је Естетику и Социологију уметности, најпре, на Групи за социологију, а потом на Факултету уметности. Докториравши с оригиналном тезом о естетичком хуманизму, касније је бриљантним стилем написао низицу незаобилазних студија, од који се мени нарочито две свиђају: *Свакидашњи укус* (1994); *Отићи* (2012). Без даљег јесте нишки интелектуалац племенитог кова.

Ђокица Јовановић, спрам Митровића и Жунића, нема праволинијску универзитетску каријеру. Но, годинама радећи у ИК „Градина“, издашно је обогатио домаћу и преведену социолошку књижевност. Њему захваљујући, и уз помоћ Весне Пешић и Аљоше Мимице, прилично на време на асталу су нам биле књиге – *Homo sociologicus* (Dahrendorf, 1989); *Социологија у новом кључу* (Berger & Kellner, 1991); *Модерна друштва* (Parsons, 1992) – док је сâм створио три волуминозне монографије на понос нашинске науке о друштву: *Суноврат у заједницу: политичка стварност југословенског друштва и стил живота* (1995); *Породија трагичног: истраживање доминантних политичких ставова и културних преференција у Србији: кич као конституенс политичке и културне идеологије: (1999-2001)* (2002); *Прилагођавање: Србија и модерна* (2012). За последње дело добио је прву награду Српског социолошког друштва „Војин Милић“ за најбољу књигу из социологије у 2012.²¹ Образован на социолошким класицима, не занемарујући, примерице, ни дела Ентони Гиденса (Giddens) и Имануела Волерстина (Wallerstein), минуциозно сецира српско друштво у релацијама са значајним светским збивањима и у контекстима европске и балканске модернизације. Он је и физички прелазео „Трупалске шуме“, с обзиром да је предавао Социологију културе на Филозофским факултетима у Приштини, Нишу и Београду. Спада у активније српске социологе у невладином сектору и политичким покретима.

²¹ Част ми је што сам био, уз професоре Милана Ранковића и Божу Милошевића, члан првог жирија Српског социолошког друштва за награду „Војин Милић“ за најбољу књигу из социологије и што је др Јовановић постао славодобитник.

ДТ: *Писали сте и јавно говорите о томе да центар спрам периферије нема тапију на социологију у смислу да су у њему смештени најбољи, најуспешнији, најутицајнији, највреднији... социолози. Појасните свој став.*

ДБЂ: За мене је занемарљива изрека о провинцији као пустоши било које феле – „Провинцијо, и Богу си грешна!“.²² Па и као големој препреци за научни рад. Бављење науком, у том смислу и социологијом, јесте универзална делатност која прелази и кида границе градова, региона и држава. Толико је вредних социолога у Нишу, Новом Саду и Косовској Митровици, да је депласирана прича о томе како су најбоље колеге смештене у престоници. Та надменост, демонстрирана често, обија се о главу престоничанима и под њу потпадају неуки и необавештени, и они који се самоуназађују или самопонижавају. На примеру Групâ за социологију то се најбоље очитује. Разумљиво да је београдска Катедра била најјача од оснивања до почетка 70-их истеклог столећа, одонда до половине 80-их преузима примат нишка Група, опет Београђани дуго „коло воде“, да би од пре десетак година млађа наставничка постава новосадског Одсека за социологију избила на врх. Е па, сад, пошто долазите са Департмана за социологију Филозофског факултета у Нишу, на Данијели Гавриловић, Јасмини Петровић и Вама је велика одговорност да, у садејству са млађим следственицима – Лелом Милошевић Радуловић, Милошем Јовановићем, Јеленом Божиловић, Немањом Крстићем... – поново ојачате и уздигнете „нишку“ социологију. – „Околности никада нису сасвим идеалне, а време је само једно“ (Аја Јунг).

ДТ: *Говорите да сте „дете“ Филозофског факултета у Нишу, на њему сте дипломирали, магистрирали и докторирали социологију.*

ДБЂ: Да, тиме се прсим. У исповедном казивању, без зазора подвлачим податке о томе да сам, након дипломирања у другој генерацији (1976), магистрирао (1979), што је прва одбрањена теза уопште од постанка те високошколске установе, и докторирао (1983) као први свршени студент са свих одсека новооснованог Филозофског факултета. На магистарској радњи – „Социолошка мисао у делу Милентија Поповића“ – која је усклађена с усмерењем студија (Историја и теорија марксизма), ментор је био професор Владимир Милановић. Уделило ми се да ми три угледна југословенска социолога религије потписом омогуће израду докторске дисертације (1981) „Друштвена условљеност и карактер процеса секуларизације у Нишком региону“ – Срђан Врцан, Штефица Бахтијаревић, Сергеј Флере – коју сам одбранио 1983. године пред Комисијом у саставу: С. Флере, ментор, Ш. Бахтијаревић, неизбежни Г. Зајечарановић и Миомир Ивковић. Професор Флере био је, испоставило се, ментор каквог бих пожелео сваком докторанду.

²² Ристић, Драган Ј. *Бавоља посла: мисли и афоризми*, стр. 23. Ниш: Пунта, 2018.

Не само да је дефинисао тему, дао прецизна методолошка упутства, помогао око формирања узорка, снабдео фотокопијама кључних текстова из светских часописа (тада није било интернета) него је пажљиво ишчитавао готове делове рукописа, кориговао тумачења резултата статистичке анализе и ослободио ме непријатне ситуације да не завршим у нејасноћама. Дао ми је „мајсторско писмо“: из улоге калфе ступио сам на велика врата у престижан еснаф YU социолога религије. На томе сам му доживотно захвалан!

Јавна одбрана дисертације била је „спектакуларна“ због масовности, расправе кандидата с члановима Комисије и невоље с електричном енергијом. Велики и тада једини амфитеатар на Филозофском факултету испунио се до последњег седишта, докторанд је без снебивања полемисао око ситничавих замерки, а услед нестанка струје бранило се у полумраку, уз две шкиљаве плинске боце.

Спровео сам прво правцато емпијско истраживање религиозности у чисто православном подручју: Од Куршумлије, Блаца, Прокупља, Житорађа, Мерошине, Дољевца, па преко Ражња, Алексинца, Ниша, Сврљига и Гаџиног Хана, до Беле Паланке, Бабушнице, Пирота и Димитровграда. Установио сам, између осталог, да је процес секуларизације православног становништва далеко одмакао спрам католичких, муслиманских и мешовитих простора, одредио типичног православног верника класичне религиозности, појаснио професионалну идентификацију и утро пут надолазећим истраживачима, међу којима је одскочио Мирко Благојевић. Суштина се своди на синтагму *бег од цркве* – стављену на корице монографије проистекле из докторске радње (Ђорђевић 1984) – која је ушла у појмовни фонд српске социологије религије.

ДТ: *Но, ту није крај! Написали сте и занимљиву а кратку, неко би тако формулисао, историју југословенске Социологије религије. Имам у виду Вашу књигу Узорници и пријани: скице за портрет YU социолога религије.*

ДБЂ: Њоме се истински гордим и, без лажне скромности, тек ће се сагледати њен значај. Дозволио сам себи да, надам се према објективним мерилима, одаберем десет најзначајнијих југословенских социолога религије, који су деловали од средине 60-их минулог века до тренутка писања студије (2007), и критички обрадим њихов живот и дело. У мој избор су ушли: Ш. Бахтијаревић, С. Врцан, Никола Дуганџија, Јаков Јукић, Марко Кершеван, Никола Скледар, Есад Ћимић, С. Флере, Иван Цвитковић и Ђуро Шушњић. Нажалост, професори С. Врцан и Н. Скледар, као ни доктор Ј. Јукић (Жељко Мардешкић), нису дочекали да виде како сам их „сместио“ у историју социологије религије негдашње нам домовине. Ради примера и истине, одговорно тврдим да се у Хрватској после толико година још није „родило“ тзв. лаички социолог религије попут С. Врцана,

европски цењеног стручњака, или тзв. религијски социолог религије као што је то био Ј. Јукић, такође европски познатог религиолога. Поједини су у међувремену напредовали: И. Цвитковић је редовни члан АНУБиХ, проф. емеритус С. Флере, понављам – мој ментор на докторату, постао је вероватно најпознатији социолог религије у светским сразмерама са ових простора, а о проф. Ђ. Шушњићу да не трошим реч. Са неким од њих сам пријатељ, поједини су ми помогли у право време, док с инима одржавам и даље људске и професионалне контакте. Да ли сам им се достојно реванширао – судиће време?!²³

ДТ: *Добро, неговали сте колегијалне односе не само са социолозима религије него и с многим југословенским и српским социолозима. Спомените неколицину.*

ДБЂ: Заистински сам однеговао бројна пријатељства – подужи је то списак, па ћу да изаберам познатија имена. Од Мирана Комца и Драгана Коковића, с којима сам се по старом српском обичају побратимио – преко Ивана Маркеша, Ратка Р. Божовића, Петра Георгиевског, Боже Милошевића, Ђуре Стевановића, Љубинка Пушића, Зорице Кубурић – до Божицара Јакшића, Сретена Вујовића, Бранимира Стојковића, Јелене Ђорђевић, Душана Мојића и Александре Секе Митровић. Неки су се преселили у бољи свет; посебно ми тешко пао одлазак Радована Биговића и Аљоше Мимице, што сам обележио двома социолошким цртицама (дозвољавате ли, радо бих их овде прештампао).²⁴

Биговић. Имао сам ретку привилегију да будем пријатељ са Радованом Биговићем, великим српским интелектуалцем с краја прошлог и почетка садашњег века. Тај zgodни човек, малкице хедониста, уживао је у квалитетним стварима. Пре но што је оставио цигарете, пушио је скупи „четвртасти“ Данхил – ја Ротманс, па смо мењали по коју. По различним балканским и европским хотелима попили би чашицу вискија или бурбона. Зато је вина трошено на претек, јер га је Биговић обожавао. Његов ученик сведочи: „Вино. Волео је, попут древних философа, вино, тај сасуд животне радости пред Богом. И то не било које, већ само оно најбоље. Оно чисто од сваког трага извештачености, оно које не опија горчином, већ лепотом (Милићевић 2012, 8).“ Радован, како сам га једном окarakterисао – најбољи социолог религије међу српскоправославним богословима и највећи теолог међу домаћим социолозима религије – био је миљеник жена. Будимо искрени, на томе сам му завидео, онако мушки. Навраћао ме је ту и тамо у „Клуб књижевника“ (члан је Удружења књижевника Србије), пре што су га претворили у фенси ресторана, и онде сам присуствовао малом „чуду“: за тили час би се за нашим

²³ Још 2008. године пресудио је Синиша Зриншчак, данас интернационално најпробитачнији хрватски социолог религије, у предговору „Пледоаје за социологију религије – скица за разговор“ (Ђорђевић 2008, 9–14).

²⁴ Обе су објављене у књизи *Кафанолошки астал* (Ђорђевић 2014).

овалним асталом нашле прелепе београдске госпође желећи бар мало да седну поред таквог дасе, осете његову близину и ослухну штогод умно, изговорено мелодичним и заводљивим гласом. И постава би се мењала у правилним размацама. Тада сам схватио колико су српске крчме јадне без женског састава и како кафанолози треба да се залажу за *родну равноправност*. Голема је глупост ако се мисли, а множина је таквих, да је кафана „мушка работа“ у којој нема простора за женску чељад. Обрнуто, она не само да оплемењују механу него су и залог њеног опстанка. Знам да би се добри мој Биговић, који нас сада посматра из заслуженог раја, сложио са мном и стао на страну дама.

Аљоша. С нескривеним пијететом исписујем цртицу о Аљоши Мимици (1948–2011), редовном професору *Историје социјалних теорија* Филозофског факултета Универзитета у Београду. Тај угледни социолог је неизмерно задужио нашу интелектуалну заједницу врхунским преводима са француског класичних филозофских и социолошких студија. Довољно је само да се спомену Токвилов *Стари режим и револуција*, Диркемови *Елементарни облици религијског живота* (и *Друштво је човеку бог*) и Монтескјеово ремек-дело *О духу закона*, 1. и 2. Био је перфекциониста првокласног соја, било да се ради о изгарању над чистотом изгледа Диркемовог текста на српском, или да је у питању уводни реферат на симпозиону, као и при сређивању лексикографског штива. С ретором какав се ретко сретао у српској јавности, морално чврстим у претешким околностима – и у оним када му је прећено смрћу – пријатељовао сам преко три десетлећа, почев од редакције *Социолошког прегледа*, преко промоције његове магистарске радње,²⁵ па све до *Социолошког речника*. Врхунац сарадње је управо била израда *Речника* (Mimica i Bogdanović 2007), за који је несумњиво поднео највећи терет. Грбачио је, подметао леђа, скоро да је молио колеге да пишу одреднице за овај издавачки подухват. Као уредник „Тема“, унапред сам објављивао читаве сетове готових лексиконских јединица, што је умео да цени и на чему ми се захвалио у „Предговору“ (2007, V–VIII). Чудесно нас је повезивао и Жељко Мардеша, алијас Јаков Јукић, хрватски католички социолог религије европског формата. Пошто сам га чешће сретао од Мимице, годинама сам преносио поздраве између њега и рођака му Мардеша (Ђорђевић 2008). Последње незаборавно унеобичавање два изанђала кафанска мачора збило се 2007, у ресторану у славном дворишту Капетан-Мишиног здања.²⁶ Понапили смо се, баш напили – ишли до даске – као што је ред и као да смо предосећали скори крај. Убрзо је стигла вест о смрти, коју сам тешко примио, јер је отишао велики друг и меански сапатник, со-

²⁵ Говорио сам на њеном представљању у Великој сали Универзитета у Нишу и објавио приказ у „Научном подмлатку.“

²⁶ Повод је одбрана доктората „Значај и улога авангардних покрета и идеја у Србији између два светска рата“ Прокупчанина Павла Миленковића, сада редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. – Ментор Аљоша, чланови Комисије др Бранка Прпа и др Ђокица Јовановић.

циолошка и кафанска човечина. Господствено се понашао и у кафани, поштовао њене неписане ритуале и није ситничарио, премда који пут иронизирао у „блаженом стању“ у којем обични пијанац ствара недаће себи и биртијарском окружењу. Јесте да је у свему „претеривао“, али како и зашто замерати том посвећенику, старином из Мимица – сеоца крај Омиша и подно Омишке Динаре – за чијим је крчмарским асталом, примерице оном у престоничка „Два рибара“, милина било седети. – И *Учити*. Е Аљоша, делијо – одистински бекријо, знам да би усрдно подржао моје инсистирање на кафанологији, те ти због тога, између осталог, шаљем „горе“ по бутељу Дингача и Поступа. Па изабери и наздрави, онако – твојски.

ДТ: Ко Вас боље познаје, зна да нисте ташти, да волите истаћи доприносе других колега, посебице старијих. Неколицини сте приредили тзв. споменице и комплетно, уз помоћ стручник учесника, осветлили њихов опус на својеврствен начин. Пишући и нестандартне предговоре и уводне студије, пуне људске топлине и разумевања за њихов животни и професионални пут. То су хвале вредни приноси за будућу историју српске социологије. Реците нам нешто о мотивима тога рада.

ДБЂ: Нисам свијен у себе! Отвореног срца сам уредио обимне споменице тројици социолога – Веселину Илићу, Јовану Ђирићу и Ђури Стевановићу – који су то, свако на свој начин, и заслужили. Тако сам их, тачно примећујете, увео у повесницу српске социологије и припремио терен за касније критичкије вредновање њиховог опуса и знатности. Кад се тиме не баве институционална социологија, факултети и катедре, јер су троји и не схватају значај тога посла за академско и професионално оснаживање, онда неизбежно терет пада на леђа појединаца.

Поносим се трима публикацијама: Веселин Илић или истина о неподобном појединцу. (Ђорђевић, 2003), Од путање до аутостраде: споменица Јована Ђирића (Ђорђевић, 2010б), Бити социолог села: споменица Ђуре Стевановића (Ђорђевић 2014б). „Пишући и нестандартне предговоре и уводне студије, пуне људске топлине и разумевања за њихов животни и професионални пут“, никако не значи да се ради о претераном хваљењу и величању, него је у игри и заузимање критичке дистанце. Да проверимо!

Најпре забелешка о професору Илићу: „Повратком на Филозофски факултет, руковођењем Групе за социологију и деканством, проф. Илић је, као хиперактивна особа и у жељи да надокнади пропуштено због неправедног удаљавања, чинио и ситне пропусте. Али је у најтеже време по државу и нацију одржао факултет, чак га проширио и унапредио.

Гледано људски, множини је користио. Прихватао је вођење и учешће, израду и одбрану магистратура и доктората да би помогао, а не одмогао. Многи социолог са Групе за социологију никада не би завршио

своју радњу нити био биран у исто или више звање да он није ‘залегло’, и то дотле – да је за њих молио за потпис реферата колеге из Београда и Новог Сада, што та ‘господа’ добро зна. Бројнима је омогућавао да се ‘укориче’, тј. штампају књиге. Многима је решавао и приватне проблеме – примера ради, запошљавајући им жене, мужеве и децу, неким и на самом Филозофском факултету. Неке је чак имао право да по сили закона одстрани са факултета, да се држао само легалистичког принципа. Но то није чинио, већ је и враћао и сабирао људе. А садашња управа Групе за социологију!?

Доживео је да га баш ти – они који су његовом помоћи магистрирали и докторирали, постали асистенти, доценти и професори, публиковали рукописе, незаслужено остали у радном односу и на факултету, позапошљавали својту – на крају каријере напусте, морално дифамирају и боре да се уклони, допринесу да заврши онако како је завршио. Али варају се ако мисле да ће избећи патњу, колико били без интегритета, јер сенка професора Веселина Илића лебдеће над њиховим животима и ‘стерилним’ каријерама (Ђорђевић 2003б, 7–8).“

Затим извод о професору Ђирићу: „Професору без мрље у мукотрпном животном кретању од путање до аутостраде, од пиротског сељачета у попкама до елегантних велеградских ципела, никада не заборављајући врвину и потес, брвче и чандију, а сазнавајући и о големим насеобинским агломерацијама и некрополисима, и о downtown-у и урбаним сонег-има, увек ћу бити захвалан. На крају изричем несвакидашњу похвалу и тиме га смештам тамо где сматрам да му је место: да се којим случајем скрасио у родном месту, а не у Константиновом граду, био би одмах до Драгољуба Јовановића, најпознатијег Пироћанца, политичког страдалника и народног трибуна, великог социолога и познаваоца села, сељаштва и пољопривреде. Овако... остаје једно велико знак питања (стр. 20–21).“

Ево пасажа и о професору Стевановићу: „Социологија села је, као и социологија сâма, *вишеспратна* грађевина. На етажама више крову, у пентхаузима, станују ретки узорници – примерице, Тиодор Шанин, Анри Мендрас (Mendras) и Пријепољац Сретен Вукосављевић; малкице бројнији су испод њих, међу њима и Андрзеј Калета (Kaleta), Ђовани Оиуа и Милошевчанин Радомир Лукић; док је тескоба на приземљу и у темељу, где су попут нашег споменичара убачене кртице и радилице – да није њих, не би се именом обележени ни успели у поднебесје. А тек мноштво истраживача, оних који обделавају зградишну авлију и који ће, истински неправедно, остати безимени и утопити се у нигдину. Ђура има шта потомству за наука да остави. Речено у узгредници, доктору Стевановићу се неће затурити име. Напротив, биће *трајно учитано* у хвале вредну историју домаће – и југословенске и српске – руралне социологије. Јер, нека неко оспори, добрано јој је приносио теоријским узлетима, истраживачким налазима, организаторским прегнућем и издавачком делатношћу. (О томе

сведочи и Ђурин млађи колега са студија Петар Камберовић: ‘Цветко Костић, професор социологије села и социологије града на Филозофском факултету Универзитета у Београду, упућујући студенте социологије на праксу код Ђуре Стевановића често је наглашавао да је у ПКБ-у европски ниво социолошких истраживања.’ Он јесте оличење онога што смо ставили на насловницу књиге: *Бити социолог села* (стр. 23).”

ДТ: *Професоре Ђорђевићу, уверио сам се безброј пута да Вас новопознаници, понукани чињеницом да нисте на матичној групи на неком од Филозофских факултета, него на Машинском факултету, обавезно пропитују о томе зашто је то тако. Па, како се то догодило? То је Ваша одлука од почетка универзитетске каријере, или је посредни нешто друго?*

ДБЂ: Да будем искрен – није од почетка! Ја сам после завршетка студија (1976) већ следеће године изабран за асистента-приправника на Машинском факултету. Из војске сам, након магистратуре (1979), конкурисао за асистента за Социологију насеља на нишком Филозофском факултету, јер сам на том предмету дипломирао и желео да се бавим руралном и урбаном социологијом. Иако сам испуњавао све конкурсне услове, предметни наставник – а то је био баш проф. др Јован Ђирић, ментор на дипломском – добрано потпомогнут мојим назовипријатељима, није желео да ме ангажује. – Убрзо је увидео „шта је од мене испало и направио највећу личну грешку” – његове су речи које и дан-дањи одзвањају „нишком социолошком чаршијом”. Напоследку сам му опростио ту гесту и пред смрт приредио споменицу – *Од путање до аутостраде: споменица Јована Ђирића* (Ђорђевић и др. 2010в) – поентирајући закључком: „Расплет наших каријера недвосмислено потврђује оно што драги ми наставник није могао поуздано знати у часу одлуке за мога такмаца. Нисам сигуран колико је на добитку српска социологија религије мојим опредељивањем за истраживање верског поља, али сам убеђен да социологија насеља – села и града – није много штетила (стр. 14–15).“ Још два пута био сам у шанси да пређем на матични факултет. Приче су врло поучне, приповедам их млађим колегама и, пошто су штампане, сада ћу их пренети.

Прва згода се десила с избором наставника за Социологију религије на нишком Филозофском факултету: „Правда, од памтивека јесте тако, ипак слави – па макар са неиздржљивим закашњењем. Др Веселин Илић се 1991. године враћа у матичну институцију, установу коју је основао и за којом је патио читаво време изгнанства, поставши ванредни професор на предмету *Социологија религије*. Али је и у овој пријатној згоди 'скривено' пријатељство – назовимо га и 'дијалектиком добра' – одиграло, колико наочиглед ситну толико по наравоученију, важну улогу. Наш је разговор трајао непун минут: 'Колега Ђорђевићу, моја је на-

мера да конкуришем за Социологију религије, јер је то једина шанса да се вратим на Филозофски факултет. Ако сте Ви интересент, одустаћу.' 'Професоре, изненађен сам Вашим питањем! Добро знате како поступама у таквим и сличним околностима. Само напред и срећно. Што је ред-ред – има да залијемо 'дебело'! Центлмен у животу, са културом и манирима несвојственим просечном нишком интелектуалцу и паланачком менталитету, на делу је следио налог професионалне етике: премда је, уверен сам, претпостављао каква ће бити моја реакција, поштовао је досегнути универзитетски, научни и стручни дигнитет. Питао је. Да ли и нишчи духом питају и јесу ли питали њега на крају каријере и, на несрећу, живота!? (Ђорђевић, 2003:6)”

Судбина је тако удесила да се зором 90-их укрсте путеви Ђ. Шушњића и моји, учитеља и ученика. Укрштање, којем нисмо дали да се изроди у *случај комедијант*, збило се при избору наставника за Социологију религије на Филозофском факултету у Београду, јер је због одласка Е. Ђимића требало попунити испразњено професорско место. Ствар се разрешила онако како приличи, што сам већ описао поводом сличне ситуације с др В. Илићем: „Само коју годину иза имао сам истоветан, по дужини и садржају, телефонски разговор са др Ђуром Шушњићем, мојим омиљеним професором из ‘херојског доба’ Групе за социологију на Филозофском факултету у Нишу, данас без сумње највећим живим српским социологом. Обојица смо били позвани да преузмемо Катедру за социологију религије на Групи за социологију Филозофског факултета у Београду. Из ван научних разлога Група је била подељена: једни су се залагали за мене и чак сам ишао на преговоре о преласку са проф. др Загорком Голубовић, тадашњом управницом Социологије, други, сасвим исправно и реално, за мог учитеља, о чему нисам био упознат. На истеку времена за конкурисање дилема се разрешила у реченицу-две: ‘Драгољубе, ја нећу конкурисати, слободно се и без устезања пријави на конкурс.’ ‘Ђуро, таман посла, то не долази у обзир.’ И би тако. А како је и могло друкчије?²⁷ Има ли пријатнијег примера о томе како је *отворено пријатељство* – назовимо га и ‘дијалектиком добра’ – одиграло, колико *наочиглед* *ситну* *толико* *по* *наравоученију*, *важну* *улогу* (Ђорђевић 2008, 116).”

ДТ: *И тако Вам читава универзитетска каријера протече на Катедри за друштвене науке Машинског факултета! Пронели сте јој глас Србијом, Југославијом, Балканом, Европом, па и даље.*

ДБЂ: Ваша процена је разложна, али да не дође до забуне и самохвалисања, приморан сам да употребим громку фразу и изјавим, јер је чињеница, да су социолози из иностранства нагрнули као ураган на омалену Ка-

²⁷ Умео је да изабере наследника: др Милан Вукомановић, мој пријатељ, одличан је религиолог и дивна особа.

тедру за друштвене науке и на годишње конференције Југословенског удружења за научно истраживање религије. И од тога је било обостране добити. Једни су долазили и држали предавања машинцима, други да би саопштавали реферате, трећи били на обавезном студијском боравку, четврти су истраживали под мојим надзором, пете су њихови ментори слали на консултације око доктората... Већина је заслужила да им се спомене име, док ћу ја нотирати десетак: Ајлин Баркер (Barker, В. Британија), Нонка Богомилова (Бугарска), Томас Бремер (Bremer, Немачка), Џејмс Досон (Dawson, В. Британија), Енрике Ибањез (Ibáñez, Аргентина), М. Комац (Словенија), Катрин Лутар Тавар (Lutard-Tavard, Француска), И. Маркешић (Хрватска), Петар-Емил Митев (Бугарска), Пол Мојзес (Moyses, САД), Ксенија Трофимова (Трофимова, Русија), Тимоти Тревор-Бриско (Trevor-Briscoe, Италија), И. Цвитковић (БиХ), Роберто Чипријани (Cirigliani, Италија).

Машински факултет је мој други дом. Од своје 23. године, када ме је примио Живота Живковић, легендарни професор и тадашњи декан, преко декана Зорана Боричића, такође амблема нашег факултета, до последњих управитеља – Властимира Николића, исписника, и Ненада Т. Павловића, мог студента – имао сам апсолутну подршку у раду и академску слободу. Било да се ради о увођењу нових наставних дисциплина, обликâ рада, издавања књига, потпомагања промоција, организовања конференција, спровођења истраживања, финансирања путовања, пријема мојих гостију или, што да не, покривања кафанолошких трошкова. Они су се поносили мојим напредовањем и успесима, ја их високо поштовао. Ни са једним асистентом или наставником у колективу нисам покарабасио односе, студенти ме поштују и масовно посећују предавања. Ето делимичног одговора на питање зашто нисам напустио Катедру за друштвене науке Машинског факултета и зашто ми, Ви то добро знате, многи колега са матичних група и факултета „завиди“ на таквом положају и намештењу.

ДТ: Професоре Ђорђевићу, и сами знате да је лакше бити примљен у еснаф него одржати репутацију међу мајсторима равнима себи или бољима. Утакмица је то непрестана!

*ДБЂ: Кад се већ изражавамо спортским терминима, онда да рекнем да се на терену југословенске и српске социологије религије одвијала жестока борба уз голему конкуренцију и да би сте опстали у првој лиги морало се бити стрпљив и радишан, упоран и продоран. Успех је и приближити се крему, примерице, Ђ. Шушњићу, С. Врцану, Е. Ђимићу, С. Флереу, Ј. Јукићу... Ето, реч речује да у једном виду послања још сматрам високим дометом то што ме је Ђ. Шушњић позвао да му рецензирам капиталну студију *Религија I и II* (1998). Или, како сам успео да приволим А. Баркер са Лондонске школе за економију, светског ауторитета за нове религиозне покрете, да*

дође на Универзитет у Нишу и дозволи објављивање њене славне књиге *Нови религиозни покрет: практичан увод* (Баркер 2004), и тако ми омогући, поред ранијег темата „Мале верске заједнице“ (Ђорђевић 1987)²⁸ и публикације *Proroci „nove istine“: sekte i kultovi – šta treba da znato o novim religioznim pokretima?* (Ђорђевић 1998), да заокружим бављење малим верским заједницама у књизи *Секте и култови* (Ђорђевић 2003а) и разрешим мноштво упитности у домаћих религиолога.

Говор говорује да сам 1993. основао Југословенско удружење за научно истраживање религије (ЈУНИР) и организовао – доприносиоци сте асистент Богдан Ђуровић и Ви – преко 20 конференција с међународним учешћем на којима су учествовали скоро сви балкански, и по који виђенији светски, социолози религије; да у оквиру асоцијације уређујем библиотеку „Религија и друштво“.²⁹

ДТ: *Професоре, ипак сте заборавили да се дотакнете Ваших, тако их називам, вододелничких зборника. Које бисте издвојили?*

ДБЂ: Деловаће пувацјски, но од тридесетак зборника изван број је био разделнички. Они јесу, условно речено, голем допринос развоју српске социологије религије и данас није могуће успешно делати у њој без њихове консултације. У луку од *Православља између неба и земље* (1991), преко – *Повратка светог?* (1994), *Искушења атеизма* (1997), *Roma Religious Culture* (2003v), *Мука са светим: изазови социологије религије* (2007), *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics* (2008b), *Могућности и домета социјалног учења православлa и православне цркве* (Ђорђевић и Јовановић, 2010), *On Religion in the Balkans* (2013) – до *Религијске културе* (2015б) отворено је и затворено мноштво питања у домену социологије религије уз помоћ ауторитета попут Александра Агађаниана (Агаджанян), Ернста Бенца (Benz), Антониа Грумелија (Grumeli), Грејс Дејви (Davie), Колина Кембла (Kembel), Томаса Лукмана (Luckmann), Василиса Н. Макридиса (Makridis), Дејвида Мартина (Martin), Вејда Кларка Руфа (Roof), Демостенеса Саврамиса (Savramis)... Сву ту едиторску „муку“ проналажења и селекције чланака, наговарања писаца да пошаљу нове или уступе прештампавање старих, преговарања с преводиоцима (са енглеског, немачког и руског) и мољакања за новце за издавачке куће и штампарије поветарац лако однесе само титрајем – добронамерним поступком врхунског научника. Тако се примерице понео Т. Лукман (1994, 86–89), који ми је уз посредовање С. Флереа љу-

²⁸ Довољно је само што сам на време обавестио колеге с прекретничким чланцима Роднија Старка (Stark) и Вилијама С. Бејнбриџа (Bainbridge) (1987, 182–199) – „О црквама, сектама и култовима: уводни појмови за једну теорију верских покрета“ – и Роланда Робертсона (Robertson) „Једна нова типолошка формулација“ (1987, 150–158).

²⁹ у којој је издато двадесетак књига, међу којима и неколико бисера: *Макс Вебер и Азија* (Бус 1994), *Философија исихазма* (Георгиева 1994), *Увод у општу географију религије* (Шећибовић 1995), *Приближавање православлу* (Благојевић 1995), *Вера, култура и политика* (Бремер 1997), *Духовна страна Америке* (Штитковац 2004).

базно уступио за прво, ексклузивно публикување текст „Секуларизација – наслеђе из раних дана социологије“ („Secularization – A Heritage from Early Days of Sociology“), што је било његово уводно саопштење на Панелу I/3 (Religion – Secularization – Changes of Value), одржаног на First European Conference of Sociology (Vienna, Austria, 1992).³⁰

ДТ: *Да приведемо крају део разговора о социологији религије тако што ћете назначити које Вас је вјерују водило све ово време и који би текст препоручили млађим социолозима религије да обавезно прочитају?*

ДБЂ: Драги колега Тодоровићу, баш сте ме затекли овим захтевима. Није моја мудрина када кажем да ми је credo: *Ни за ни против религије, већ о религији самој* – некако тако је Е. Ћимић срочио сопствено полазиште, које сам и ја пригрлио. То значи да религији не прилазим са унапред задатим вредносним, позитивним или негативним, становиштем у смислу: без ње човек не може или може, добра је за људе или није, јесте корисна или пак штетна... Пожељно је сагледати сваку појединачну веру у конкретном историјском времену и датом друштвеном тренутку; не бити ни за ни против, већ говорити о њој самој, о ономе што она заиста јесте. Даље од тога једва да се може ићи.

Држим се, као лаички и искуствени социолог религије, и методолошке заповести Р. Старка и В. С. Бејнбрица: *„Степен до кога је једна група у суштини верска јесте емпиријско питање њеног тренутног положаја на непрекидној мерној скали.“* Она, ослањајући се на претходно вјерују, скреће пажњу на чињеницу да ниједној религијској организацији није вечно загарантована верска суштина. Као што је човек склон греху, а верник верском паду, тако и религијска институција често склизне са религиозног пута и изопачи се. Треба пажљиво осматрати сваку религијску заједницу и установити меру њене верске суштине.

И, на почетку и на послетку, стоји мој оригинални став: *„Сваки би култ да буде секта, а ова преко деноминације црква.“* То нам сведочи просту истину: икоја религијска група жели да се шири, расте и усложњава. Ако је мала, попут култа, тежи да нарасте и буде секта; секта ли је, онда стреми ка величини цркве, а црква би да се распростре и заузме читав насељени свет. И то је природно. Међутим, велике верске заједнице не трпе конкуренцију средњих и малих – цркве зазиру од секти, а ове од култова. Усложњавање је реверзибилан процес, и у томе има неке правде.

Недвосмислено бих препоручио почетницима у социологији религије чланак „О чему треба да брине социолог религије при проучавању религије“ (Ђорђевић 2009а, 101–118). Обрни, окрени, требало би да се брине о: сопственој (не)религиозности, (не)религиозности сопствене дисци-

³⁰ Једино је питао проф. Флереа да нисам којим случајем у дослуху с Михаилом Марковићем, који је тада изашао на лош глас због пактирања са Слободаном Милошевићем. Дакло да је из Србије (и Југославије) познавао само академика, јер је он био у иностранству наш најпознатији и најважнији друштвено-хуманистички научник.

плине, њеној интердисциплинарности, сложености друштва и религијско-црквеног комплекса, религији као друштвеном производу, трагању за критеријумима „праве“ религиозности, и ограничености методе социологије религије.

ДТ: Професоре, ако ме сећање не vara, били сте на разним усавршавањима.

ДБЂ: Колега Тодоровићу, баш памтите ситнице – да, био сам! Разговор се одужи, те ћу овога пута скицирати две битне специјализације. Провео сам, као стипендиста Владе СССР-а, шест месеци 1986. године на Филозофском факултету Московског државног универзитета „Ломоносов“, препознатљивијег по скраћеници „МГУ“. Постдокторске студије обавио сам на, тада и данас, водећој Катедри за филозофију религије и религиологију,³¹ којом одонда до сада ауторитативно управља доајен руске социологије религије проф. др Игор Николаевич Јаблоков (Јблоков), аутор и прве њихове књиге под насловом „Социологија религије“ (Јблоков 1979).³² Био ми је научни руководилац,³³ слушао сам његов сјајан курс вишег степена из социологије религије, одржао предавање „Религијско-конфесионална панорама становништва СФРЈ“ наставницима Катедре, докторандима и магистрантима, упознао главне религиологе,³⁴ покуповао пуне „канате“ литературе, усавршио руски и, без тога није могло, сладио се јерменским коњаком и винима из Грузије. Одмах по повратку представио сам Јаблоковљевој интерпретацију религије и совјетску концепцију атеистичког васпитања и научног атеизма (Ђорђевић 1987а, 1987б, 1987в).

Влада Републике Хрватске, после два лета (1988), доделила ми је четворомесечно постдокторско усавршавање на Институту за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу, чувеном ИДИС-у, дуго времена најјачој установи те врсте у Југославији. Равнатељица је била др Ш. Бахтијаревић, у Одјелу за истраживање религије седели су Ђ. Шушњић, Н. Дуганџија, Људевит Плачко, Анкица Мариновић, Динка Мариновић Јеролимов, а у иним одсецима, међу другима, и Младен Лазић, Антун Петак и Алија Хоџић. Тамо сам се додатно опремио за искуствено истраживање религије.

ДТ: Ви сте се из области социологије религије у једном моменту пребацили у поље ромологије. И многе изненадили! Који су били основни разлози?

³¹ У време мог боравка звала се Катедра за историју и теорију атеизма.

³² И *Филозофије религије* (Јблоков, 2007).

³³ Задовољству никад краја због чињенице да је К. Трофимова, спремајући докторат под менторством проф. Јаблокова и изучавајући Зајде Баџу, нишко ромско култно место, вишекратно боравила на Катедри за друштвене науке. Тезу је одбранила на Ломоносову (2013) и запослила се као научна сарадница Института за филозофију Руске академије наука – био сам спољни рецензент дисертације. Њену и Вашу и моју заједничку студију о Зајде Баџи објавили смо оделито, али у истој књизи (Трофимова 2017; Ђорђевић и Тодоровић 2017).

³⁴ Дмитриј Угринович (Угринович), Матвеј Писманик (Писманик), Михаил Новиков (Новиков).

ДБЂ: Два су пресудна мотива: ваннаучни и истраживачки. Имам сасвим позитивна искуства са Ромима и могло би се рећи – рабим већ изанђали изричај – да су моја судбина. Живећи у Доњем Комрену, од рођења сам са њима: од дечачког дружења, преко младићког времена, до зрелих година; од играња лопте, преко „јурења девојака“, до домаћинског испомагања. Примера ради, локални Роми, моји другари, радили су у очевој столарској радионици, похађао сам „ромску“ ОШ „Вук Караџић“, део гимназијског школовања провео сам, са станом код стрица, у Београдмали – односно „Циганмахали“ – бројни су ме Роми, кафански музичари, забављали и пријатељивали смо, годинама гајим неколико финих познаника међу угледним Ромима Ниша, последњих сам деценија упознао скоро све виђеније Роме Србије, Балкана и Европе. Са таквом животном позадином, а као социолог религије, није напречац то што ми је проучавање Рома дошло по важности одмах иза религије. Настојао сам да и у научном раду спојим та два интересовања, па сам део своје каријере посветио изучавању религије и културе Рома. Желео сам да осавременим српску ромологију, делом је „социологизирам“ и тако „потиснем“ преовладавајућу фолклорну и етнолошку слику о њима.

Не бих себи опростио ако не подвучем да ме је у српску ромологију увела Александра Сека Митровић, која ће остати трајно забележена у њеној столетној повести по концепцији ромског народа као етно класе и његовог егзистенцијалног положаја у условима зачараног круга беде. (Одужење Секи је у мом уводу у ромолошке студије *На коњу с лаптопом у бисагама*, 2010а). Апострофирам још сарадњу с Рајком Ђурићем, нашим највиђенијим Ромом у светском омеру, и Гораном Башићем, веома активним ромологом и директором Института друштвених наука у Београду, која се одвија у Одбору за проучавање живота и обичаја Рома Српске академије наука и уметности, чији сам по стажу један од најстабријих чланова (1999).

ДТ: *Словите за утемељивача тзв. Нишке ромолошке школе. О чему се ту ради?*

ДБЂ: Гаранције за горње намере, које су неке могле изгледати мегаломанске, видео сам у чињеници да су на самом старту нишки аутори публиковали ниску значајних чланака, књига, зборника, студија и монографија о Ромима, да су овде проведена до сада многа обимна и тематски разноврсна истраживања о њима, да су одбрањене магистарске и докторске дисертације из ромологије. И тако се миц по миц разви Нишка ромолошка школа, о чијим донетима баш сте Ви известили у исцрпној библиографији – *Нишка ромолошка школа (Romology School of Niš): библиографија (Bibliography) 1996–2015* (Тодоровић 2017) – и пописали 321. јединицу. Излишно је овде наводити мој лични допринос и приносе иних припадника Нишке ромолошке школе, чији је теоријски background

ослоњен на идеју интеркултурализма и шему социјалне стратификације Макса Вебера (Weber). Културолошка усмереност Школе, можда и претерана, јесте очита, но нису занемарене и појаве у социјално-економској сфери и у правно-политичком простору. На концу, не и по значају, мада ће звучати по народној – „Ја теби војводо, ти мени сердаре“ – свега тога не би било без Ваше несебичне сарадничке кооперације.

ДТ: *И онда пређосте на фундирање кафанологије! То већ није било изненађење, бар за оне који Вас и овлаш познају.*

ДБЂ: Колега Тодоровићу, Ви баш хоћете да ме до краја „оголите“! Као и у случају ромологије, и у овој згоди су истоветни мотиви. Не либим се да јавно изјавим, што сам и записао у једној од књига, да сам трећину живота посветио породици, трећину социологији, а трећину кафани. Ако је тако, као непоправљиви хедониста, често и у залудним „количинама“, грешна ми душа – најугодније се осећам у механи и она ми је донела много тога – поштено је било да се крчми, тој српској институцији *rag excellence*, одужим у смирај живота. Одатле се изроди помисао да би требало устројити Кафанологију као засебну трансдисциплину, тј. посветити неупоредиво већу и скрупулознију испитивачку позорност меани – прећи са „практичне“ на „теоријску“ кафанологију. Стремећи томе, држим да сам уградио постоље тематима „Кафанологија: социологија једног културног облика“ (у журналу *Теме*, 2010б, бр. 3, стр. 817–1022), „Кафана: то сјајно треће место“ (у часопису *Култура*, 2016а, бр. 151, стр. 7–300), обухватном колекцијом *Кафанологија* (2012б) и студијама и монографијама: *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и околост* (2011, 2012а), *Кафанолошки астал: прилози социолошкој кафанологији* (2014а), *Култура кафана у огледалу штампе: прилози социолошкој кафанологији* (2016б), *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу* (2018, 2019). Већ је одбрањено неколико дипломских и мастер радова, док с нестрпљењем ишчекујем израду и прве докторске радње из кафанологије.³⁵ Видећемо шта ће од тога да искочи.

ДТ: *Реците укратко шта се све може пронаћи у „кафанолошком постолу“.*

ДБЂ: Докторе Тодоровићу, то није тако једноставно! Кафана је зацело више од онога што о њој сроче социолог. Али ево неколико полазних поставки. Цветко Костић, високопоштован српски социолог, сачинилац је синтагме „кафана је социолошка лабораторија“. Професор је у формулацији подражавао социологе Чикашке социолошке школе који су за Чикаго, за град уопште, тврдили да је друштвена лабораторија. Они

³⁵ Димитрије Буквић, докторанд на престоничком Одељењу за социологију, граби прилику да буде први доктор социолошких наука у кафанолошком пољу.

су били у праву за град, Цветко за крчму. Ако је по Јиргену Хабермасу (Habermas), онда су први европски облици јавног мњења – институције јавности – били салони и кафане: „Надмоћност ‘града’ учвршћује се оним новим институцијама које и поред свих разлика преузимају у Енглеској и Француској једнаке друштвене функције: кафане у време свог цветања између 1680. и 1730, салони у време регенства и револуције.“ Они су ту функцију вршили као средишта најпре књижевних расправа, а затим и политичке критике.

Она, као ретко која демократска институција, свима равноправно даје шансу да буду „председници“, „премијери“ или „градоначелници“, у њој се губи већина разлика међу сталним гостима: по пореклу, боји коже, националној припадности, месту сталног боравка, занимању, школи, полу... Кафана брише све социјалне границе.

Према изричају К. Лутар-Тавар *кафана је дијагноза стања у којем се налази локално друштво*. Она је, као гњездало демократије, мрестилиште јавности, јединствен социјални простор – заједница у малом – у којем се као преко танког окна скрозирају бројни друштвени односи. У њој се најпријатније живи, лако сазнају људи, учи живот (Д. Ђосић) – нису ли то три важне кафанске функције. Анализом онога шта се догађа на, испод, поред и околу кафанског стола – у кафани и поводом ње – шта се прича и шапуће, и чује, и које све то последице производи на уже и шире, ближе и удаљеније окружење, уствари сазнајемо ко смо и шта смо, и какво нам је друштво и докле нам је стигла држава. Јер, казао би Радомир Константиновић, *искуство нам је кафанско*. Али и, вели Станислав Винавер, „кафана је литература, која не лаже“.

Кафанолошки алат, који стоји на располагању, омогућава да тврдимо: постоји, да мора постојати самородна *култура кафане*. Синтагма „култура кафане“, не једино из аналитичких разлога, рашчлањује се на два пододељка, на анализу *културе у кафани* и *кафанске културе*. И заиста, премда испреплетене, који пут се могу јасно разграничити: примерице, у кафанску културу несумњиво спада одређена врста понашања која обухвата, међу иним, и начин испијања пића, док се одржавање поетског матинеа сврстава у културу у кафани. Обе културе се истовремено испољавају преко својих културних функција – названих *културним функцијама кафане* – и творе културу кафане. Тако испада да је култура кафане шири појам од културе у кафани и кафанске културе.

Још дуго ће кафана бити наша друга кућа, тј. „сјајно треће место“ (Р. Олденбург [Oldenburg]) под условом да се мења. Она се неминовно мора преобличавати и прилагођавати савременом стању ствари и отворено ући у утакмицу са такмацима који су је „напали“ са свих страна и свакојаким „оружјем“. Њени су најопаснија противници: телевизија, ресторан брзе хране, кладионица, кафић и интернет.

ДТ: Ви сте учесник и сведок већине дешавања у југословенској социологији од 80-их минулог века до данашњег дана. Шта бисте издвојили из тог дугог периода?

ДБЂ: Па, сад, да је времена и интелектуалне снаге, дала би се написати једна врста кратке историје наше дисциплине, барем на основу значајнијих конференција од тада до сада. Заиста сам одрана и асистентског звања, много више од иних нишких колега, шестарио диљем бивше домовине, био на свим универзитетима и филозофским факултетима, упознао ондашње социолошке величине, спријатељио с многим социологом, присуствовао бројним скуповима... Да издвојим четири за мене упечатљива догађаја.

Једанаесто саветовање Југословенског удружења за социологију (ЈУС), познатије као *II Социолошки сусрети '83*, одржано – три године после Брозове смрти – у Порторожу од 9. до 12. новембра под насловом „Интеграциони и дезинтеграциони процеси у југословенском друштву“ (1983), за онога ко је знао да чита између редова, већ је наговестило распад земље и одсечну намеру напуштања држава коју су отворено експлицирали словеначки социолози. Међу њима се истицао Димитрије Рупел, касније један од предводника отцепљења, одбивши да говори свима разумљивим српскохрватским/хрваткосрпским језиком и изазвавши скандал. Никада се више толико угледних социолога, и у толиком броју, није окупило. Наводим кључна имена: Силвано Болчић, Јоже Горичар, Јосип Жупанов, Вјеран Катунарић, Тарас Кермаунер (књижевник), Иван Кувачић, Радомир Лукић, Силва Межнарић, Здравко Млинар, Михаило Поповић, Миодраг Ранковић, Вељко Рус, Душко Секулић, Џемал Соколовић, Светозар Стојановић (филозоф), Руди Супек, Грегор Томц, Бранко Хорват (економиста)...

Хрватско социолошко друштво, организујући велики скуп 1989, достојно је прославило тридесетогодишњицу од оснивања, уз учешће тамошњих водећих социолога и ретких гостију из иних република. Ја га, сем по квалитетним рефератима, памтим и по интимном ручку који је Р. Супек приредио у загребачкој кавани на гласу за И. Кувачића, Жељку Шпорер, Б. Јакшића и моју маленкост. Звучи као cliché, али за тих неколико сати лебдео сам у облацима и много тога сазнао. Посебно ме је удостојио проф. Кувачић, сазнавши да сам из Ниша, да сам ја тај наставник који годинама предаје по његовом одличном „белом“ уџбенику *Социологија* (1989) и да га из ИК „Школска књига“ обавештавају да сваке јесени шаљу по тристотине примерака на Машински факултет. Сумњао је у такво што, распитивао се за мене – и коначно сам га уверио да је то истина.

Тих година је на Филозофском факултету у Београду одржана и једна од најпосећенијих Скупштина Српског социолошког друштва. У првим редовима је седела група, раније одстрањених, наставника на челу с М. Марковићем, а одмах иза млађа генерација социолога и филозофа у

којој се и по нестандартном изгледу издвајао Зоран Ђинђић. Скупштина се рутински одвијала све до академиковог излагања на које је Ђинђић реско реаговао, без пардона, улетевши у бурну полемику. Спор се, с обзиром на друштвено-политичке околности тадашње Србије, више тицао политичких питања него чисто теоријских. Премда се теоријско удаљавање десило знатно пре, извесно је да се тога дана догодио и политички раскид бившег(их) професора и бившег(их) студента, учитеља и ученика. Што се врло брзо и оверило њиховим супротстављеним политичким ангажманима.

Омаж посвећен С. Врцану под називом „Социологија Срђана Врцана: идеологије и теорије“, у организацији Правног факултета Свеучилишта у Сплиту и Хрватског социолошког друштва, одржан 12. септембра 2008. у Сплиту, пример је како се треба односити према социолошким великанима. Постава из скоро свих негдашњих република – Озрен Бити, Слободан Бјелајац, Д. Б. Ђорђевић, С. Зриншчак, Д. Коковић, Дражен Лалић, Зоран Маленица, И. Маркешић, С. Межнарић, Мирко Петрић, Гајо Секулић, Инга Томић Колудровић, С. Флере, И. Цвитковић – свестрано је претресла професорове приносе у социологији религије, идеологије, етнонационализма, спорта... и доказала његову осетност у хрватској и југословенској науци о друштву.

ДТ: Саопштили сте реферат „Удес социологије на Универзитету“ на нотираном јубиларном скупу Хрватског социолошког друштва. Вероватно је изазвао пажњу, јер су га одмах штампали у Ревизији за социологију. У међувремену сте се декларисали као „социолошки оптимиста“ или ти постали оптимиста у погледу универзитетске перспективе социологије и будућности социологије као професије. Како сада стоје ствари?

ДБЂ: И после три деценије још сам у том расположењу, премда много опрезније сагледавам перспективу своје дисциплине. Бићу малцне опширнији, јер желим да поделим са Вама критички увид у ситуацију, држећи на уму: 1. Развијеност социолошке професије; 2. Стање одељења, група и департмана на којима се студира социологија; 3. Академски, универзитетски оквир за наставу социологије, посебно на тзв. нематичним факултетима; 4. Лични идентитет предавача на конкретном факултету. Социологија јесте модерна професија, али лабава, ни налик јаким и „чврстим“ професијама попут лекарске, која је оличење професије, или инжењерске и адвокатске.

На Западу, у модерној социолошкој дисциплини – социологији професије, скоро да се стекло сагласје о томе да пет димензија конституишу свако занимање које може понети назив „професија“. Ти базични елементи јесу: 1) Степен развијености основних теорија и техника које чине систематски заокружену целину и основа су за професионално деловање;

2) Степен монопола на стручну експертизу; 3) Степен препознатљивости професије од стране јавности; 4) Степен организованости професије; и 5) Степен развијености професионалне етике (Шпорер 1990).

Колико-толико развијене су основне теорије и технике и може се професионално деловати. Међутим социолози немају монопол на стручну експертизу за разлику, ради примера, од психолога. У којим смо ми то тимовима да се без нашег потписа не може нешто остварити, а прописано је законом? Ту и тамо још потписујемо у области социјалног рада, док нас не избаце и само што нас нису избацили. Социолози ћуте и не бране то малецно поље! Све нас више, за разлику од раније, запажају у јавности као политичке аналитичаре захваљујући неколицини колега, не либим се да изрекнем, колегама попут Милана Николића, Владимира Вулетића, Јове Бакића и других. Јавно мњење их не препознаје по њиховим делима, књигама и студијама, него по свакодневним чланчићима у новинама и причању на телевизијама. Наносе нам голему штету.³⁶ Као професија уопште нисмо организовани. Да, постоји Српско социолошко друштво – служи на част Нишлијама који су тамо преседничковали – али без икаквог ширег утицаја. Жалосно је било присуствовати, пре годину-две у Н. Саду, Годишњој скупштини Српског социолошког друштва у друштву двадесетак колега: неколицина из Београда и само четири социолога из Ниша. Немамо развијену професионалну етику, годинама нисмо у стању да донесемо етички кодекс. Како онда мислимо да заштитимо друштвено-хуманистичко образовање и социологију сâму у средњошколском и универзитетском образовању?

Стање на Групама за социологију, ако је на мени да пресуђујем и ако то правилно чиним, није задовољавајуће. Сем што постоје четири Одељења – много за нашу скраћену земљу – није извршена квалитетна смена генерација. Пензионисањем, на пример, Сретена Вујовића и Младена Лазића, Боже Милошевића и Љубинка Пушића, Љубише Митровића и Милована Митровића, Катедре су десетковане и ми немамо истакнуте социологе који својим делима и послањем бивају препознати у јавности као што је био случај с њиховим професорима: Радомиром Лукићем и Војином Милићем, Загорком Голубовић и Небојшом Поповим... Катедре производе буљук социолога, самозадовољне су, а ни малчице не брину о њиховом *запошљавању и каријери*. Како то да се технички и медицински, правни и економски факултети перманентно старају о својим дипломцима? Катедре не гаје дисциплине које би могле да одрже социологију као професију на тржишту рада, у исто време и друштвено-хуманистичко образовање на нематичним факултетима. Да ли је могуће да у наставним плановима немају Медицинску социологију, Социјалну екологију, Социологију спорта, Социологију науке, Социологију туризма

³⁶ Либим се да изрекнем њихова имена, да им не бих још и ја допринео умањењу угледа. Далеко од тога да се кратким критичким екскурсом о колегама залажем за некакву „социологију социолога“, јер би нас она одвела у ћорсокак. – Пјер Бурдије (Bourdieu) је негде изјавио: „Социологија социолога је слепа тачка социологије.“

или Социологију интернетске друштвености, да наведем неке од дисциплина које покривају крупне области друштвеног и привредног живота? Ми, друштвењаци, по инерцији тражимо узроке нашег незавидног положаја на другој страни, па и када је у питању друштвено-хуманистичко образовање. Нисмо самокритични. Будимо поштени и коректни. Болоњски процес, какав да је такав, и акредитациони прописи остављају простор за друштвено-хуманистичко образовање на нематичним факултетима. Обавезни су општеобразовни предмети на свим нивоима студија и то треба спретно искористити. Али, али, нема ту места за Општу социологију или Увод у филозофију, односно Историју филозофије. Има места и биће, ради примера на Електронском факултету, за Социологију информатичких технологија, за Професионалну етику инжењера на Машинском, Медицинску социологију на Медицинском, Социологију или Филозофију науке на Природно-математичком, Социјалну екологију и Социологију одрживог развоја на Факултету заштите на раду, Методологију научног истраживања на свим докторским студијама, и тако редом. Посве доста.

Ако стоји то што сам описао поводом положаја друштвено-хуманистичког образовања на универзитетима, онда, нажалост, испада да он – положај – већма зависи од личног идентитета и интегритета професора социологије на конкретном факултету!

ДТ: Ако сам добро разумео, ипак нисте дефетиста и за Вас социологија није „пропало предузеће“?

ДБЂ: Ви очевидно алудирате на изрицај П. Бергера (1996, 21–27), одличника савремене социологије, из чланка на гласу „Социологија: повлачење позива?“ Не, ја само на крају професорске каријере, из професионалне стрепње, постављам социолозима и себи једно пресудно питање из његових уста: „У својим поодмаклим годинама откривам да ми то што сам социолог не значи много. Уколико ме неко упита шта сам по струци, ја се по навици тако представим, иако то нема много везе с оним што радим или зашта себе сматрам. Обраћам мало пажње на оно што раде људи који се баве социологијом, а могу рећи да је и њихов однос према ономе што ја радим исти. То је у реду. Међутим, понекад се сетим да сам у младости, и кроз објављене радове и на предавањима, прилично страсно позивао друге да ми се придруже. Да ли бих због тога требало да се кајем? Или можда свечано да повучем позив, како не бих био одговоран за навођење нових генерација недужних студената да се придруже нечему зашта би лако могло да се испостави да представља пропало предузеће? Мислим, да би одговор на оба питања био једно неубедљиво 'не': не стога што и даље мислим да је значај социологије за какву сам се некада залагао остао непромењен – неубедљиво стога што сам свестан чињенице да то није оно што многи људи који се називају социолозима заиста и раде.“

Нисам одустао од позива и социологија није „пропало предузеће“! Узгред, Бергер је и могао одустати, а није, јер је истовремено био и богослов.

У међувремену је хвале вредне есеје у одбрану социологије и друштвено-хуманистичког образовања написао млади новосадски социолог Алексеј Кишјухас: „Чему још социологија“ (2018), „Друштвена писменост“ (2019).³⁷

ДТ: Као председник или члан комисија за избор и реизбор универзитетских наставника и сарадника учествовали сте у унапређивању на десетине асистената, доцента и ванредних професора на скоро свим југословенским и српским универзитетима. Били сте и „скривени“ коментор, председник и члан комисија за израду и одбрану многих докторских теза. Зна ли се број?

ДБЂ: То сматрам својим големим приносом социолошкој, поглавито академској, заједници. Професионална је дужност старијих да несебично помажу млађим колегама и уведу их у научни и педагошки рад. На несрећу, немам прецизно бројно стање свих кандидата којима сам потписом омогућио напредовање, избор или реизбор, израду и одбрану магистарских и специјалистичких радњи, те докторских дисертација (ових је било преко двадесет). Већма су то сада успешни наставници и истраживачи; навешћу одређена имена: Мирко Благојевић, Жолт Лазар, Алексеј Кишјухас, Милован Вуковић, Весна Милтојевић, Драган Тодоровић, Владан Станковић, Петар Анђелковић, Владимир Бакрач, Томислав Бранковић, Драгана Радисављевић Ђипаризовић, Срђан Вукадиновић, Бајрам Ситовић, Зоран Таировић, Оливера Марковић, Весна Трифунновић, Милош Јовановић, Славица Коматина, Јелена Динић, Јасминка Дулић, Виолета Таловић, Богдан Ђуровић, Драгомир Јанковић, Ана Кражић...

ДТ: Ви сте били главни уредник неколико часописа и Издавачке јединице Универзитета у Нишу, док сада, сем споменуте библиотеке „Религија и друштво“, уређујете библиотеку „Пограничје“.

ДБЂ: Јесте, био сам члан редакције многих журнала („Машинац“, „Виђења“, „Марксистичке теме“, „Социолошки преглед“, „Социологија“, „Facta Universitatis Series Philosophy and Sociology“...), а уређивао сам NISSU, часопис за друштвено-историјска и културна питања. Ипак сам печат као главни уредник оставио у „Темама“, часопису Универзитета у Нишу, који сам уз Вашу испомоћ спремао читаву деценију (2000–2011) – десет година је довољно да се остави траг. Успели смо да га уздигнемо на ниво

³⁷ Прочитати и његова два ранија есеја: „Чему још друштвене науке?“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/cemu-jos-drustvene-nauke/>; „Филозофије деци“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/filozofije-deci/>

„Социолошког прегледа“ и „Социологије“, који пут и надвисимо та два стара и квалитетна гласила наше социологије, што је категоризацијом М24 – међународни часопис – признато и од Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Бојим се да нашим демисионирањем нагло опада рејтинг „Тема“ и да ће се срзати доле за неколико басемака. Истичем библиотеку „Пограничје“ код новосадске ИК „Прометеј“, чији сам оснивач и у којој је већ објављено 30 наслова у оквиру државног пројекта (179013) „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“. Представићу „дух“ библиотеке неколиким књигама: *Старији људи у пограничју, Вашар у пограничју, Учитељ у пограничју, Село невесело, Занатлија у пограничју, Црнотравско пограничје у социодемографском контексту, Свакодневица пограничја: општина Књажевац као девестирано подручје, Пирот: живети у пограничју, Тимочко село: стање, проблеми, потенцијали, Еколошка безбедност у пограничју – студија случаја, Скице за портрет живота у пограничју: Кладово и Голубац, У свету занатства и уметности: грнчар Велимир Ђорђевић.*

ДТ: Професоре Ђорђевићу, данас се мало чита и стога се вредна белетристичка дела објављују у свега петстотинак примерака – част изузетцима. Још је погубније с издавањем социолошких делца која добацују најчешће до 200. Ви спадаате у наше читаније социологе, тиражи Вам иду и до хиљаду примерака, док скоро све књиге доживљавају два и више издања. Критичари истичу својеврстан стил и начин обраде. Шта Ви на то велите?

ДБЂ: Хвала на комплименту – унеколико претерујете! Оно што чини понеку моју књигу занимљивом бројном публикуму – одатле два, три, четири издања – јесте: одабир теме, језик, приступ и обрада.

Свестан сам тога да социолошко „племе“ увек захтева да пишете о „великим и узвишеним темама“,³⁸ па ће поједини сумњичави социолошки сабрат можда зановетати о томе како је, примерице, појава „брисач шофершајбни на саобраћајном сигнализационом уређају“ занемарљива и недостојна социолошког ангажмана. Ништа погрешније од тога! Свако зашто има своје – зато! Тако и на питање, а поставиће га многи социолог и ромолог,³⁹ зашто обрађујемо „простог и безначајног“ стаклоперача на раскршћу,⁴⁰ одговарам зато што у најбољем изданку – Тома Семафорција је ас међу перачима – сагледава се суштина типа одређене друштвене чињенице. У другу руку, и поводом моје монографије о Шабану Бајрамовићу, цару ромске песме, исто вели Бранимир Стојковић (2018, 50):

³⁸ „Племе увек захтева да пишете о 'великим и узвишеним темама' (Simić 2018, 66).“ Чарлс Симић има на уму своју братију по перу.

³⁹ Неколицина колега већ ме је одговарала да узалуд не трошим време „на то Циганче које не завређује социолошку пажњу“.

⁴⁰ Ми га скупа проучавамо и скоро смо пред објављивањем монографије.

„Услов за привлачење његове истраживачке пажње увек је двострук: треба да се ради о типичној и истовремено изузетној друштвеној појави. Површно гледано, чини се да се ова два услова међусобно искључују, али заправо није тако. Јер социолози знају да се тек у изузетном може сагледати типично (Веберов *идеални тип*) у пуном богатству свог испољавања.“ Тома шофершајбновац је истодобно и изузетан и типичан.

Бујност исказа, поготово у употреби архаизама и наречја, засмета којем „чистунцу“, премда многи рецензент мојих књига то потцртава као нарочитост и врлину. Социолошки језик би требало да буде живописан, врцав и читљив. Никако херметичан, налик изражавању Талкота Парсона (Parsons) кога је с енглеског на енглески преводио Рајт Милс (Mills), већ пријемчив иоле образованом читаоцу – био он лекар, машински инжењер, правник, албаноолог или учитељ, адвокатски приправник, медицински помоћник, фудбалски тренер или продавац у бакалници.

Приказивачи и читаоци мојих научних монографија, студија и чланака већ су се свикли на чињеницу која говори о томе да се у изучавању одређене друштвене појаве не испомажем само социолошким оруђима и анализом. Користим и стих и песму, цртицу и запис, афоризам и анегдоту, сведочанство и новинцијски прилог, цртеж и карикатуру, фотос и видео-исечак... Зашто рабим разне жанрове? Зато што ме не занима кабинетска и „преписивачка“, сувопарна и јалова социологија; њени производи који „просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг“.⁴¹ „Књижевност је хлеб свагдашњи за људску душу“ – тврди Франческо Гвераззи (Gverazi), а ја се надовезујем и велим да она то јесте и за социолошки ум. Много тога у шареноликим књижевним врстама је од изузетне важности за социологов рад и свакако га оплемењује. Томе ме је научио Ђ. Шушњић, мој социолошки учитељ, који се обилато и зналачки служи наводима из врхунске литературе.

In summa, социолог би требало да узме на рад појаве које ће радити са страху, не бежећи од фасцинације и, таман посла, разумевања, да би дошао до сазнања које се може изнети на светлост дана и даље преносити. У питању ли је „изузетан и типичан“ појединац – представник свога рода, социјалног слоја, занимања, друштвене групе по месту сталног боравка... – ваља га уоквирити у културне кругове, историју, етнос и тако редом, скрозирати кроз социолошко окно помоћу разигране социолошке маште, и свагда изнова показивати могућности социологије у упоређењу с иним друштвеним наукама. Социолог је гласник и своје дисциплине и друштва у целисти.

⁴¹ У свом је научном пољу тога свестан и Слободан Владушић (Димитријевић 2018, 54): „Још у књизи *Црњански, Мегалополис* слутио сам да научни текстови из хуманистичких наука, чак и кад су изванредни, имају лошу особину да просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг. Слутио сам да је неопходно да, сем излагања, читаоцу покажемо да је то знање уско повезано с његовом егзистенцијом, да је важно за његов живот, да може, уистину, да промени његов живот и да га учини бољим и интензивнијим. А да би се показала и доказала та важност знања, морамо да на неки начин упослимо и неке друге жанрове: есеј, путопис, запис, анегдоту, све оно што знање може да повеже са животом“.

ДТ: *Нису Вас мимоишле награде и признања. Утиска сам да је тога требало да буде више!*

ДБЂ: Оно јесте да су признања сваком аутору, па и научном посленику, битна, с једне стране, као подстрек за работу и, са друге, као вредновање урађеног.⁴² Али, и још једном али, уколико се заслужи и пристигну на време, онда када је лауреат у пуној стваралачкој снази. Мени се то збило с наградом „Десимир Тошић“ за најбољу књигу из публицистике у 2010. години, коју сам примио 2011. за монографију *Казуј крчмо Церимо – периферијска кафана и околосте* (доживела два издања). Дакако да ми је било мило да је у жирију, сем Душана Павловића, наставника Факултета политичких наука, и Драгољуба Жарковића, новинарског вука, седео и Младен Лазић, дугогодишњи професор Одељења за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду и, оцењујем, један од водећих српских социолога. Ценим и Повељу Балканске асоцијације за социологију села и пољопривреде за изузетан допринос социолошком проучавању руралних подручја, 2016, јер је још ужег струковног карактера. Сасвим довољно! Овим признањима нисам се надао и не очекујем их. Успут, као председник или члан неколико жирија, награде сам више додељивао колегама него што сам их добијао.

ДТ: *Знали сте Десимира Тошића, који је био оличење демократе?*

ДБЂ: Десимира Тошића, после повратка из емиграције, сретао сам на различитим окупљањима. Никада нисам желео да сметам тако часној и господској људини, али ми је једном пригодно, добро се сећам, посветио десетак минута и лепо смо се испричали. Разговор је текао скроз-наскроз о обичним стварима, не о политици, науци и публицистици. Усудио сам се да му кажем како имамо нешто заједничко. Он ме је запањено упитао: „Шта би то могло бити млади човече?“ „Везује нас, рекох му, Бела Паланка, знам да сте рођени у тој варошици.“ Он настави: „Тако дакле, ми смо земљаци!“ „Па, и јесмо и нисмо – из Ниша сам, али ми је жена Паланчанка из оглашене фамилије Митића, из које је и Рајко Митић; Ви знате српску изреку 'одакле вам је жена, одатле сте и ви'.“ Онда ми је зборио понешто о Белој Паланци, оцу своме и његовом занимању. Тада, јамачно, нисам могао претпоставити да ћу да понесем награду с његовим именом и бити у друштву с уваженим претходним и потоњим носиоцима признања, са: Славољубом Ђукићем, Владимиром Глигоровим, Славишом Орловићем, Игором Маројевићем, Иваном Ивачковићем, Златком Паковићем...

О каквом се то аналитику радило, за потврду је dostatно цитирати реченицу којом строго а добронамерно карактерише свој народ: „Наши људи,

⁴² Супротно збори Дејан Ајдачић: „Изјаве награђених да ће признање представљати подстрек за даљи рад доживљавам као слаткоречиве испразне свечарске формуле (Stefanović 2019, XI).“

становници, нећу рећи – грађани, јесу једна чудна комбинација паганског сељаштва, архаичног четништва, арелигиозног православља, површног династичког монархизма, изблесављеног словенофилства, интелектуалне хајдучије, врло ограниченог слободарства и наше антиорганизацијске стихијштине.“ Да ли се ишта изменило у међувремену? Сумњам!

ДТ: *Нема човека, када се осврне на свој живот и професионални друм, који себи нешто не замера, буде самокритичан. Да ли Ви за нечим жалите, нисте нешто урадили како треба, а зависило је само од Ваше упорности?*

ДБЂ: Драги колега, како да не! Тога није грдно, али бих поцртао одсудну фалинку – лабаво сам овладао енглеским језиком, што ме је спречило да направим шири интернационални успех и да се не задржим у простор Србије, Југославије и Балкана. Нескромно – ево мене ласкавца – мислим да сам имао и „штофа“ и енергије, и да је доста тога урађено за прекограничну знатност.

ДТ: *Дозволите ми и овакво обраћање: „Професоре Брка да 'радно' приведемо крају овај својеврсни интервју!“*

ДБЂ: Ха, ха... насмејасте ме! Надимак „Брка“, којим ме је Слободан Филиповић Цајпер „частио“ у првом разреду средње школе, тако се за моје крштено име и презиме залепио и обележио, да ме по њему скоро већина препознаје. Ретко ме ко у комуникацији ословљава именом и презименом, сем у строго формалним приликама или жена Бранислава када нешто „забрљам“, а грешим ли грешим. Налик томе, увек електронску или класичну преписку потписујем с „Радно, Брка“, што је многим симпатично.

ДТ: *Професоре Ђорђевићу, на крају нашег разговора питао бих Вас само једно: С каквим задовољством завршавате академску каријеру и одлазите у мировину?*

ДБЂ: Већ га је изразио јунак Бранислава Бране Петровића, силног српског песника: „- Године пролазе сине – знао је да каже Мома рибар – и шта остаје. Остаје задовољство да си поштено живео. Ако ниси поштено живео, онда је старост прави пакао.“⁴³ Видећемо шта ћу и како ћу. На једном месту другим поводом Чарлс Буковски (Bukowski), омиљени ми белетриста, резимира: „И шта ја ту да радим? Ништа, сем да се врзмам и чекам крај. Нимало лака работа.“⁴⁴ Да није лакоћа – није, но гарантујем

⁴³ Раичевић, Миодраг, прир. *Не убити птицу дрозда / Бранислав Петровић*, стр. 38. Београд: Службени гласник, 2018.

⁴⁴ Димитријевић, Бранко. „Врзмамо се и чекамо крај.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII, 53 (2019): 1.

да нећу да се мотам около и очекујем конач. Још нисам прегорео! Морам поверити да сам се старао да не скончам попут множине спокојних, не-амбициозних социолога-епизодиста.

ЛИТЕРАТУРА

ЋИРИЛИЦА

Баркер, Ајлин. *Нови религиозни покрет: практичан увод*. Ниш: Зограф, 2004.

Бергер, Питер Л. „Социологија: повлачење позива?“. У *Социологија forever*, Д. Б. Ђорђевић, 21–27. Ниш: Ученичка задруга гимназије „Светозар Марковић“, 1996.

Благојевић, Мирко. *Приближавање православљу*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1995.

Бремер, Томас. *Вера, култура и политика*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1997.

Бус, Андреас Е. *Макс Вебер и Азија*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1994.

Вулићевић, Марина. „Европом влада страх. Интервју: Фабио Пустерла, песник“. *Политика* 24. март, стр. 20, 2019а.

Вулићевић, Марина. „Одлазак Добрице Ерића“. *Политика*, 30. март, стр. 19, 2019б.

Вулићевић, Марина. „У Великом рату изгубљена је илузија европске културе“. *Политика – Култура, уметност, наука* LXIII, 3 (2019в): 4.

Георгиева, Вера. *Философија исихазма*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1994.

Димитријевић, Бранко. „Врзмамо се и чекамо крај“. *Политика – Култура, уметност, наука* LXII, 53 (2019): 1.

Димитријевић, Владимир. „Слободан Владушић. Мегалополис и рат против књиге“. *Печат* 31. август, стр. 52–54, 2018.

Димитријевић, Владимир. „Драган Хамовић. Песништво умножене једине“. *Печат* 1. март, стр. 52–55, 2019.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Мале верске заједнице“ (темат). *Марксистичке теме* 11, 3–4 (1987): 114–290.

Ђорђевић, Драгољуб Б. Социологија религије И. Н. Јаблокова. *Марксистичке теме* 1 (1987а): 64–74.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Православље између неба и земље*. Ниш: Градина, 1991.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Повратак светог?* Ниш: Градина, 1994.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Социологија forever: практикум за ученике средњих школа и студенте нематичних факултета*. Ниш: Ученичка задруга Гимназије „Светозар Марковић“, 1996.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Искушења атеизма*, Ниш: Градина, ЈУНИР, 1997.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Секте и култови*. Београд: Жарко Албуљ, 2003а.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Веселин Илић или истина о неподобном појединцу*. Ниш: ЈУНИР, ЦБС и ИАЦ, 2003б.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Муке са светим: изазови социологије религије*. Ниш: Нишки културни центар, 2007.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Узорници и пријани: скице за портрет ЈУ социолога религије*. Београд: Чигоја штампа, 2008а.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2010а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Кафанонологија: социологија једног културног облика“ (темат). *Теме* 3 (2010б): 817–1022.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и др., прир. *Од путање до аутостраде: споменица Јована Ћирића*. Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2010в.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и околост*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и околост*. Београд: Службени гласник (друго издање), 2012а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Кафанонологија*. Београд: Службени гласник, 2012б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Кафанолошки астал: прилози социолошкој кафанонологији*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Бити социолог села: споменица Ђуре Стевановића*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Сазревање предграђа: социолошки есеји о Доњем Комрону и Доњокомренцима*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Религијска култура*. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2015б.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Кафане: то сјајно треће место“ (темат). *Култура* 151 (2016а): 7–300.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Култура кафане у огледалу штампе: прилози социолошкој кафанонологији*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2016б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2018.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд: Службени гласник (друго издање), 2019.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Јовановић, прир. *Могућности и домети социјалног учења православља и православне цркве*. Београд и Ниш: Фондација „Конрад Аденауер“ и ЈУНИР, 2010.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. *Зајде Баца: ромско култно место*. Ниш и Нови Сад: Универзитет у Нишу – Машински факултет, ЈУНИР и Прометеј, 2017.

Жунић, Драган. *Свакидашњи укус*. Ниш: Просвета, 1994.

Жунић, Драган. *Отићи*. Лесковац, Београд: Задужбина Николај Тимченко, КИЗ Литера, 2012.

Илијева, Миња. „Хаику“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 13.

Јблоков, И. Н. *Социологија религије*. Москва: Мысль, 1979.

Јблоков, И. Н. *Философија религије. Актуалне проблеме*. Москва: Издателство РАГС, 2007.

Ленон, Џон. „Узгред“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 21.

Лукман, Томас. „Секуларизација – наслеђе из раних дана социологије“. У *Повратак светог?*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 86–89. Ниш: Градина, 1994.

Манић Форски, Драгослав. „3. награда“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 30.

Милићевић, Вукашин. „In memoriam Радован Биговић“. *Политика* 3. јун, стр. 8, 2012.

Раичевић, Миодраг, прир. *Не убити птицу дрозда / Бранислав Петровић*, стр. 38. Београд: Службени гласник, 2018.

Ристић, Драган Ј. *Ђавоља посла: мисли и афоризми*. Ниш: Пунта, 2018.

Ристић, Драган Ј., прир. „Научник и песник: Вид Вукасовић (1938–2014)“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 43.

Робертсон, Роналд. „Једна нова типолошка формулација“. *Марксистичке теме* 11, 3–4 (1987): 150–158.

Старк, Родни и Вилијам С. Бејнбриџ. „О црквама, сектама и култovima: уводни појмови за једну теорију верских покрета“. *Марксистичке теме*, 11, 3-4 (1987):182-199.

Тодоровић, Драган. *Нишка ромолошка школа (Romology School of Niš): библиографија (Bibliography) 1996–2015*. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, ЈУНИР и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2017.

Трофимова, Ксенија. *Зајде Башиће: ромско култно место*. Ниш и Нови Сад: Универзитет у Нишу – Машински факултет, ЈУНИР и Прометеј, 2017.

Чотрић, Александар. „Сатиричар и градоначелник Ужица. Афоризми Милана Никитовића“. *Политика* 14. април, стр. 14, 2019.

ЛАТИНИЦА

Berger, P. & H. Kellner. *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina, 1991.

Dahrendorf, Ralf. *Homo sociologicus*. Niš: Gradina, 1989.

Đorđević, Dragoljub B. *Beg od crkve: proces sekularizacije u Niškom regionu*. Knjaževac: Nota, 1984.

Đorđević, Dragoljub B. „Ateističko vaspitanje u Sovjetskom Savezu“. *Kulturni radnik* 4 (1987b): 95–105.

Đorđević, Dragoljub B. „Šta je to naučni ateizam?“ *Filozofska istraživanja* 3 (1987v): 867–876.

Đorđević, Dragoljub B. *Proroci „nove istine“: sekte i kultovi – šta treba da znamo o novim religioznim pokretima?* Niš: JUNIR i Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine, 1998.

Đorđević, Dragoljub B., ed. *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR, YU-Roma Center and Punta, 2003v.

Đorđević, D. B., ed. *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 2008b.

Đorđević, Dragoljub B. „O čemu treba da brine sociolog religije pri proučavanju religije?“. U *Religija između istine i društvene uloge*, priredili V. Jerotić i M. Ivanović, 101–118. Beograd: Dereta, 2009a.

Đorđević, D. B. „The Sociological Understanding of the Language of Religion: What is the Word About“. *Politics and Religion* 3, 2 (2009b): 255–265.

Đorđević, D. B.. Sociološko razumevanje jezika religije: o čemu ide reč? *Sociološka luča*, 3, 1 (2009v): 67–74.

Đorđević, Dragoljub B., ed. *On Religion in the Balkans*. Niš and Sofia: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and “Ivan Hadjyiski”, 2013.

Integracioni i dezintegracioni procesi u jugoslovenskom društvu. Ljubljana: Knjižnica FSPN, 1983.

Jovanović, Đokica. *Sunovrat u zajednicu: politička stvarnost jugoslovenskog društva i stil života*. Niš i Beograd: Gradina i Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 1995.

Jovanović, Đokica. *Parodija tragičnog: istraživanje dominantnih političkih stavova i kulturnih preferencija u Srbiji: kič kao konstituens političke i kulturne ideologije: (1999–2001)*. Kosovska Mitrovica, Beograd i Niš: Filozofski fakultet, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Istraživačko-analitički centar, 2002.

Jovanović, Đokica. *Prilagođavanje: Srbija i moderna*. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2012.

Kišjuhas, Aleksej. „Čemu još sociologija“. *Danas* 31. mart – 1. april, str. VII, 2018.

Kišjuhas, Aleksej. „Društvena pismenost“. *Danas* 18–19. maj, str. II, 2019.